SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

PROFILAKTIKA INSPEKTORLARINING MAHALLALARDA G‘AYRIIJTIMOIY XULQ-ATVORLI XOTIN-QIZLAR BILAN ISHLASH FAOLIYATI

Rametullaev Nurqabil Danebay uli

O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi 3-kurs 319-guruh kursanti

Annotatsiya

Mazkur maqolada profilaktika inspektorlarining mahallalarda g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlash faoliyatining mazmun-mohiyati, asosiy yo‘nalishlari va amaliy ahamiyati yoritilgan. Xotin-qizlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish, ularning g‘ayriijtimoiy xulq-atvoriga sabab bo‘luvchi omillarni aniqlash va bartaraf etish, individual profilaktik tadbirlarni amalga oshirish hamda ularni ijtimoiy-huquqiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, profilaktika inspektorlarining mahalla faollari, xotin-qizlar faoli, oila va boshqa tegishli tashkilotlar bilan hamkorligi, muammoli xotin-qizlar bilan individual ishlash samaradorligini oshirish masalalari tahlil qilingan. Maqolada mazkur yo‘nalishdagi faoliyatni takomillashtirish, profilaktik chora-tadbirlarning samaradorligini oshirish hamda xotin-qizlarning jamiyatdagi ijtimoiy faolligini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar

profilaktika inspektori, mahalla, xotin-qizlar, g‘ayriijtimoiy xulq-atvor, huquqbuzarliklar profilaktikasi, individual profilaktika, ijtimoiy moslashuv, hamkorlik, huquqiy himoya.

Аннотация

В статье раскрываются содержание, сущность, основные направления и практическое значение деятельности инспекторов профилактики по работе с женщинами, склонными к антисоциальному поведению, в махаллях. Особое внимание уделяется вопросам предупреждения правонарушений среди женщин, выявления и устранения факторов, способствующих их антисоциальному поведению, проведения индивидуально-профилактических мероприятий, а также оказания им социальной и правовой поддержки. Кроме того, анализируется взаимодействие инспекторов профилактики с активистами махалли, специалистами по работе с женщинами, семьями и другими соответствующими организациями в целях повышения эффективности

индивидуальной профилактической работы с женщинами, находящимися в социально неблагополучном положении. В статье также представлены предложения и рекомендации по совершенствованию данной деятельности, повышению эффективности профилактических мероприятий и поддержке социальной активности женщин в обществе.

Ключевые слова

инспектор профилактики, махалля, женщины, антисоциальное поведение, профилактика правонарушений, индивидуальная профилактика, социальная адаптация, взаимодействие, правовая защита.

Abstract

This article examines the content, essence, main directions, and practical significance of the activities of prevention inspectors in working with women exhibiting antisocial behavior in mahallas. Particular attention is paid to preventing offenses among women, identifying and eliminating factors contributing to antisocial behavior, implementing individual preventive measures, and providing social and legal support. The article also analyzes the cooperation of prevention inspectors with mahalla activists, specialists responsible for women's affairs, families, and other relevant organizations in order to improve the effectiveness of individual preventive work with women in socially disadvantaged situations. Furthermore, the article presents proposals and recommendations aimed at improving activities in this area, increasing the effectiveness of preventive measures, and supporting women's social participation in society.

Keywords

prevention inspector, mahalla, women, antisocial behavior, crime prevention, individual prevention, social adaptation, cooperation, legal protection.

Bugungi kunda jamiyatda huquq-tartibotni ta'minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, oilalar mustahkamligini ta'minlash hamda xotin-qizlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, xotin-qizlarning ijtimoiy hayotdagi faolligini oshirish, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, turli ijtimoiy muammolarini o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etish jamiyat barqarorligi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, mahallalarda profilaktika inspektorlarining xotin-qizlar bilan olib boradigan individual va umumiy profilaktik faoliyatini samarali tashkil etish dolzarb masalalardan biridir. G'ayriijtimoiy xulq-atvor namoyon qiluvchi xotin-qizlar bilan ishlash jarayoni o'ziga xos yondashuvni talab etadi. Bunday xulq-atvorning shakllanishiga oilaviy nizolar, ishsizlik, moddiy va maishiy muammolar, huquqiy savodxonlikning yetarli emasligi, nosog'lom ijtimoiy muhit, turli tazyiq va zo'ravonlik holatlari hamda boshqa ijtimoiy omillar sabab bo'lishi mumkin. Mazkur omillarni o'z

vaqtida aniqlash va ularning salbiy ta’sirini bartaraf etish huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olishning muhim sharti hisoblanadi.

Mahalla fuqarolar yig‘ini hududida profilaktika inspektori huquqbuzarliklarning oldini olish, fuqarolarning huquqiy manfaatlarini himoya qilish va ijtimoiy muammolarni aniqlash jarayonida muhim o‘rin tutadi. Xususan, g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlashda profilaktika inspektori tomonidan ularning yashash sharoitini o‘rganish, muammolarini aniqlash, xulq-atvoriga salbiy ta’sir ko‘rsatayotgan omillarni baholash, tegishli profilaktik tadbirlarni amalga oshirish hamda zarur hollarda ularni tegishli mutasaddi tashkilotlarga yo‘naltirish muhim ahamiyatga ega. Mazkur faoliyatning samaradorligi, avvalo, profilaktika inspektorining xotin-qizlar bilan individual ishlash ko‘nikmasiga, muammoga kompleks yondashishiga va mahalladagi boshqa subyektlar bilan samarali hamkorligiga bog‘liq. Shu bilan birga, xotin-qizlar bilan ishlashda faqat huquqiy ta’sir choralaridan foydalanish bilan cheklanib qolmasdan, ularning ijtimoiy, psixologik va maishiy muammolarini ham inobatga olish zarur. Chunki huquqbuzarlik sodir etilishining oldini olishda shaxsning ijtimoiy muhitini sog‘lomlashtirish, bandligini ta’minlash, huquqiy madaniyatini oshirish va jamiyatga moslashuvini qo‘llab-quvvatlash muhim profilaktik ahamiyatga ega. Shuningdek, mazkur yo‘nalishda profilaktika inspektorlarining mahalla raisi, xotin-qizlar faoli, psixologlar, ta’lim va sog‘liqni saqlash muassasalari, bandlik organlari, nodavlat tashkilotlar hamda boshqa vakolatli subyektlar bilan hamkorligini kuchaytirish talab etiladi. Bunday hamkorlik g‘ayriijtimoiy xulq-atvorning sabab va shart-sharoitlarini kompleks ravishda aniqlash, muammoli vaziyatlarni o‘z vaqtida hal etish va xotin-qizlarning ijtimoiy hayotga qayta moslashuvini ta’minlash imkonini beradi.

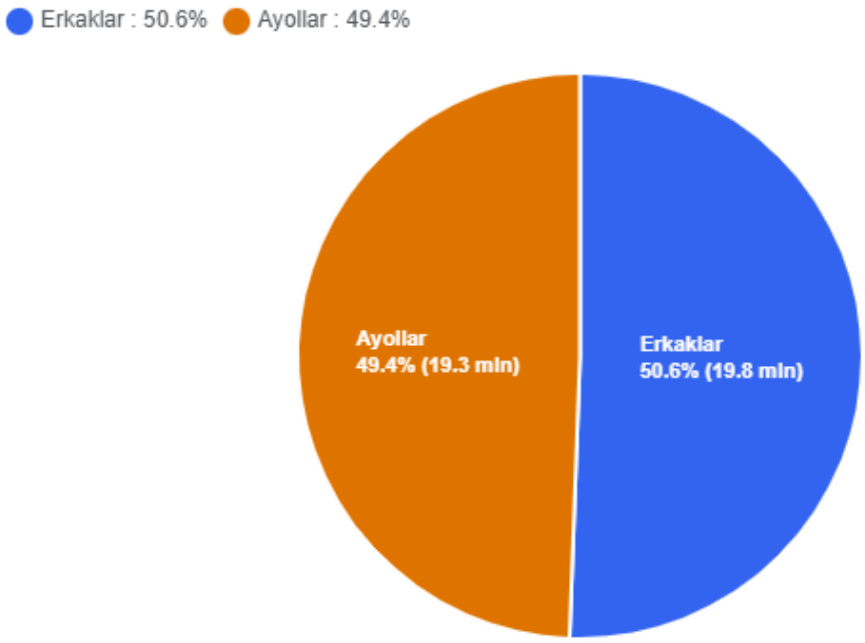
Shu jihatdan, mahallalarda g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlashda profilaktika inspektorlarining faoliyatini o‘rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ushbu faoliyatni takomillashtirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Mazkur maqolada profilaktika inspektorlarining ushbu yo‘nalishdagi faoliyatining asosiy jihatlari, xotin-qizlar bilan individual profilaktik ishlarni tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari hamda idoralararo hamkorlikni takomillashtirish masalalari yoritiladi.

Profilaktika inspektorlarining mahallalarda g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlash faoliyatini o‘rganishda huquqbuzarliklar profilaktikasi, individual profilaktika, xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, oilaviy-maishiy muammolarni bartaraf etish hamda profilaktik subyektlar o‘rtasidagi hamkorlik masalalariga bag‘ishlangan ilmiy va huquqiy manbalar muhim ahamiyatga ega. Huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasidagi ilmiy tadqiqotlarda profilaktika inspektorining asosiy vazifalaridan biri huquqbuzarlik sodir etishga moyil bo‘lgan yoki g‘ayriijtimoiy xulq-atvor namoyon qilayotgan shaxslarni aniqlash, ularning xulq-atvoriga ta’sir ko‘rsatuvchi sabab va shart-sharoitlarni o‘rganish hamda tegishli profilaktik choralarni amalga oshirishdan iborat ekanligi qayd etiladi. Mazkur yondashuv xotin-qizlar bilan ishlashda ham muhim bo‘lib, profilaktik tadbirlarni shaxsning individual xususiyatlari va ijtimoiy muhitidan kelib chiqqan holda tashkil etishni talab qiladi. Huquqbuzarliklar profilaktikasiga oid adabiyotlarda individual profilaktika alohida yo‘nalish sifatida qaraladi. Individual profilaktikaning samaradorligi, avvalo, shaxsni o‘rganish, uning xulq-atvoridagi salbiy o‘zgarishlarni o‘z vaqtida aniqlash, huquqbuzarlikka olib kelishi mumkin bo‘lgan omillarni bartaraf etish va shaxsga nisbatan individual yondashuvni ta’minlash bilan bog‘liq. Shu nuqtayi nazardan, g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlashda profilaktika inspektorining faoliyati faqat nazorat va huquqiy ta’sir choralariga emas, balki profilaktik, ijtimoiy va tarbiyaviy mexanizmlarga ham asoslanishi lozim. Xotin-qizlarning huquqiy himoyasiga bag‘ishlangan tadqiqotlarda esa ularning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlash, huquqiy savodxonligini oshirish, zo‘ravonlik va tazyiqdan himoya qilish, bandligini ta’minlash hamda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Ushbu ilmiy qarashlar g‘ayriijtimoiy xulq-atvorning oldini olishda faqat huquqni muhofaza qiluvchi organlarning faoliyati yetarli emasligini, balki xotin-qizlarning ijtimoiy muammolarini hal etishga qaratilgan kompleks yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Mahalla instituti faoliyatiga bag‘ishlangan ilmiy ishlarda mahallaning aholiga eng yaqin ijtimoiy institut sifatidagi o‘rni alohida ta’kidlanadi. Mahalla hududida oilalar, xotin-qizlar, yoshlar va ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslar bilan individual ishlash imkoniyatining mavjudligi huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish uchun muhim

sharoit yaratadi. Shu sababli profilaktika inspektorining mahalla faollari va boshqa mas’ul subyektlar bilan hamkorligi profilaktik faoliyatning samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida qaraladi. Ilmiy manbalarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, xotin-qizlar o‘rtasida g‘ayriijtimoiy xulq-atvorning shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar ko‘p qirrali bo‘lib, ularni faqat huquqiy nuqtayi nazardan baholash yetarli emas. Ijtimoiy-iqtisodiy muammolar, oilaviy nizolar, ishsizlik, maishiy muammolar, psixologik holat, salbiy ijtimoiy muhit va huquqiy bilimlarning yetarli emasligi kabi omillarni ham kompleks ravishda o‘rganish talab etiladi. Shu bois profilaktika inspektorining faoliyatida huquqiy, ijtimoiy va psixologik yondashuvlarning uyg‘unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Mavjud adabiyotlarni umumlashtirish natijasida shuni ta’kidlash mumkinki, profilaktika inspektorlarining xotin-qizlar bilan ishlash faoliyatini takomillashtirishda uchta asosiy yo‘nalishga e’tibor qaratish zarur. Birinchidan, g‘ayriijtimoiy xulq-atvorning sabab va shart-sharoitlarini barvaqt aniqlash va individual profilaktik ishlarni kuchaytirish. Ikkinchidan, mahalla, oila, xotin-qizlar faollari va boshqa mutasaddi tashkilotlar bilan hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish. Uchinchidan, profilaktik tadbirlar bilan bir qatorda xotin-qizlarning ijtimoiy moslashuvi, bandligi va huquqiy madaniyatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni rivojlantirish. Shunday qilib, mavjud ilmiy adabiyotlar va nazariy qarashlar profilaktika inspektorlarining mahallalarda g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlash faoliyatini kompleks va individual yondashuv asosida tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi. Biroq mazkur yo‘nalishda amaliy faoliyatning samaradorligini oshirish, profilaktika inspektorlarining boshqa subyektlar bilan hamkorligini kuchaytirish va individual profilaktik ishlarning zamonaviy usullarini joriy etish masalalari yanada chuqur tadqiq etishni talab qiladi.

O‘zbekiston aholisining jins bo‘yicha tarkibi

Mazkur tadqiqotda profilaktika inspektorlarining mahallalarda g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlash faoliyatini o‘rganish va uning samaradorligini baholashga qaratilgan ilmiy tadqiqot usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini huquqbuzarliklar profilaktikasi, individual profilaktika, xotin-qizlarning huquqiy himoyasi va mahalla tizimida profilaktik faoliyatni tashkil etish bo‘yicha ilmiy-nazariy qarashlar tashkil etdi. Tadqiqot jarayonida, avvalo, **tahlil va sintez metodi**dan foydalanildi. Ushbu metod yordamida profilaktika inspektorlarining xotin-qizlar bilan ishlash faoliyatining asosiy yo‘nalishlari, mavjud muammolar va ularni keltirib chiqaruvchi omillar o‘rganildi. Shuningdek, nazariy manbalarda ilgari surilgan ilmiy qarashlar umumlashtirilib, mazkur faoliyatni takomillashtirishga oid xulosalar shakllantirildi. **Qiyosiy-huquqiy metod** orqali huquqbuzarliklar profilaktikasi va xotin-qizlarni huquqiy himoya qilishga oid normativ-huquqiy qoidalar o‘rganildi hamda ularning mazmuni o‘zaro taqqoslandi. Bu metod profilaktika inspektorlarining vakolatlari, individual profilaktik tadbirlarning mazmuni va xotin-qizlar bilan ishlashning huquqiy asoslarini aniqlash imkonini berdi. Tadqiqotda **tizimli yondashuv metodi** ham qo‘llanilib, profilaktika inspektorining faoliyati mahalla, oila, xotin-qizlar faoli, ta’lim, sog‘liqni saqlash, bandlik va boshqa tegishli subyektlar bilan o‘zaro hamkorlik tizimining tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqildi. Mazkur yondashuv g‘ayriijtimoiy xulq-atvorning oldini olishda turli subyektlarning hamkorligini kompleks baholash imkonini berdi.

Shuningdek, **kuzatish va umumlashtirish metodlari** asosida mahallalarda xotin-qizlar bilan olib boriladigan profilaktik ishlarning o‘ziga xos xususiyatlari o‘rganildi. Profilaktik faoliyatning amaliy jihatlari, individual yondashuvning ahamiyati va muammoli xotin-qizlar bilan ishlashda qo‘llaniladigan usullar tahlil qilindi. Tadqiqot davomida **induksiya va deduksiya metodlari**dan foydalanish orqali alohida holatlar va umumiy ilmiy xulosalar o‘rtasidagi bog‘liqlik aniqlandi. Xotin-qizlarning g‘ayriijtimoiy xulq-atvoriga sabab bo‘luvchi omillarni o‘rganish asosida profilaktik faoliyatni takomillashtirishga qaratilgan umumiy tavsiyalar ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalarini shakllantirishda **empirik va nazariy metodlarning o‘zaro uyg‘unligi** ta’minlandi. Natijada profilaktika inspektorlarining mahallalarda g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlash faoliyatining mavjud holati, muammolari va uni takomillashtirish istiqbollari kompleks ravishda o‘rganildi.

Mahallalarda g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlash profilaktika inspektorlarining faoliyatida alohida va murakkab yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur faoliyatning samaradorligi nafaqat huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan amalga oshiriladigan profilaktik tadbirlarga, balki xotin-qizning oilaviy, ijtimoiy, iqtisodiy va psixologik holatini kompleks o‘rganishga ham bevosita bog‘liq. Shu sababli profilaktika inspektori tomonidan har bir xotin-qizga individual yondashish, uning muammolarini aniqlash va muammoning kelib chiqish sabablarini bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlarni belgilash muhim ahamiyat kasb etadi. G‘ayriijtimoiy xulq-atvorning shakllanishiga olib keluvchi omillarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ushbu holat aksariyat hollarda bitta sabab bilan izohlanmaydi. Oiladagi nosog‘lom muhit, er-xotin o‘rtasidagi nizolar, ajrimlar, ishsizlik, moddiy qiyinchiliklar, turli xil tazyiq va zo‘ravonlik holatlari, salbiy ijtimoiy muhit, huquqiy bilimlarning yetarli emasligi hamda ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar bir-biri bilan bog‘liq holda namoyon bo‘lishi mumkin. Mazkur omillarni aniqlamasdan turib, faqat huquqiy ta’sir choralarini qo‘llash kutilgan profilaktik natijani bermasligi mumkin. Shu jihatdan, profilaktika inspektorining asosiy vazifalaridan biri xotin-qizning xulq-atvorini baholash bilan bir qatorda, uning ijtimoiy muhitini ham o‘rganishdan iborat bo‘lishi lozim. Bunda xotin-qizning oiladagi munosabatlari, mehnat faoliyati, yashash sharoiti, ijtimoiy aloqalari, huquqiy

savodxonligi va mavjud muammolari kompleks ravishda o‘rganilishi maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv profilaktik tadbirlarni aniq muammoga yo‘naltirish va ularning samaradorligini oshirish imkonini beradi.

G‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlashda **individual profilaktika** alohida ahamiyatga ega. Har bir shaxsning hayotiy sharoiti, xarakteri, muammolari va xulq-atvori turlicha bo‘lganligi sababli ularga nisbatan bir xil mazmundagi profilaktik chora-tadbirlarni qo‘llash yetarli samara bermaydi. Individual profilaktik ish jarayonida shaxs bilan suhbatlashish, uning muammolarini tinglash, huquqiy tushuntirish berish, zarur hollarda tegishli mutaxassislar yordamiga yo‘naltirish va keyingi holatini nazorat qilish o‘zaro uzviy bog‘liq holda amalga oshirilishi lozim. Bundan tashqari, profilaktika inspektorining xotin-qizlar bilan ishlash faoliyatida **ishonchli muloqot** muhim o‘rin tutadi. Amaliyotda ayrim xotin-qizlar o‘z muammolarini ochiq bayon qilishdan, oilaviy yoki shaxsiy masalalarini begona shaxslar bilan muhokama qilishdan tortinishi mumkin. Shu sababli profilaktika inspektori muloqot jarayonida hurmat, xolislik, inson qadr-qimmatiga e’tibor va individual yondashuv tamoyillariga amal qilishi zarur. Ishonchga asoslangan muloqot muammoning asl sabablarini aniqlash va samarali profilaktik choralarni belgilashga yordam beradi. Tadqiqot natijalari mahalladagi profilaktik faoliyatni samarali tashkil etishda **idoralararo hamkorlik**ning muhimligini ham ko‘rsatdi. G‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizning muammosi ko‘pincha bir vaqtning o‘zida bir nechta sohani qamrab oladi. Masalan, ishsizlik mavjud bo‘lsa, bandlik masalasini tegishli tashkilotlar bilan hamkorlikda hal etish, oilaviy nizo mavjud bo‘lsa, tegishli mutaxassislar ko‘magidan foydalanish, psixologik muammolar kuzatilsa, psixologik yordamni tashkil etish zarur. Shu sababli profilaktika inspektori faoliyatining samaradorligi boshqa subyektlar bilan hamkorlik darajasiga ham bevosita bog‘liq.

Mahalla tizimida profilaktika inspektorining xotin-qizlar faoli, mahalla raisi, psixolog, ijtimoiy xodim, bandlik bo‘yicha mutaxassislar va boshqa mas’ul shaxslar bilan muntazam hamkorligi muammolarni erta aniqlash imkonini beradi. Bunday hamkorlik faqat muammo yuzaga kelganidan keyin emas, balki xavf omillari paydo bo‘lgan dastlabki bosqichdayoq amalga oshirilishi kerak. Erta profilaktika huquqbuzarlik sodir etilishining oldini olish va xotin-qizning ijtimoiy muhitini sog‘lomlashtirishga xizmat

qiladi. Muhokama jarayonida yana bir muhim masala — **profilaktik faoliyatning faqat huquqiy ta’sir bilan cheklanib qolmasligi** zarurligidir. Huquqiy tushuntirish, ogohlantirish va nazorat tadbirlari bilan bir qatorda xotin-qizni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, bandligini ta’minlash, kasbga yo‘naltirish, huquqiy va psixologik savodxonligini oshirish ham muhim profilaktik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki shaxsning ijtimoiy muammolari bartaraf etilmasa, huquqbuzarlikka olib keluvchi sabab va shart-sharoitlar saqlanib qolishi mumkin.

Profilaktika inspektorlarining ushbu yo‘nalishdagi faoliyatini takomillashtirish uchun profilaktik ishlarni **“aniqlash — tahlil qilish — individual reja ishlab chiqish — amaliy yordam ko‘rsatish — monitoring qilish”** ketma-ketligi asosida tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv profilaktik faoliyatning izchilligini ta’minlaydi. Xususan, dastlab xotin-qizning muammolari va xavf omillari aniqlanadi, keyinchalik ularning sabablari tahlil qilinadi, individual profilaktika rejasi ishlab chiqiladi va tegishli yordam choralari belgilanadi. Shundan so‘ng amalga oshirilgan tadbirlarning natijasi muntazam monitoring qilinishi kerak. Shuningdek, profilaktika inspektorlarining ish faoliyatida **ma’lumot almashish va tahliliy yondashuvni kuchaytirish** ham muhim natijalardan biri sifatida qaraladi. Mahalladagi ijtimoiy muammolar, oilaviy nizolar, takroriy huquqbuzarliklar va boshqa xavf omillari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni tizimli ravishda tahlil qilish profilaktik chora-tadbirlarni oldindan rejalashtirish imkonini beradi. Bunda shaxsga oid ma’lumotlarning maxfiyligi va qonunchilikda belgilangan talablar ta’minlanishi zarur. Tadqiqot davomida g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlash samaradorligini baholashda faqat amalga oshirilgan tadbirlar soniga e’tibor qaratish yetarli emasligi aniqlandi. Asosiy mezon sifatida xotin-qizning xulq-atvoridagi ijobiy o‘zgarishlar, oilaviy va ijtimoiy muhitining barqarorlashuvi, huquqiy savodxonligining oshishi, bandligining ta’minlanishi, takroriy huquqbuzarliklarning oldi olinganligi va jamiyatga moslashuv darajasini hisobga olish maqsadga muvofiq. Shu bilan birga, profilaktika inspektorlarining mazkur yo‘nalishdagi faoliyatida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, profilaktik ishlarning katta hajmi, individual ishlash uchun vaqt va resurslarning cheklanganligi, ayrim hollarda boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikning yetarli darajada tizimlashtirilmaganligi hamda xotin-qizlarning o‘z

muammolarini yashirishi profilaktik tadbirlarning samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun profilaktik ishlarni aniq mezonlar asosida tashkil etish, mutaxassislar bilan hamkorlikni kuchaytirish va xodimlarning kasbiy kompetensiyasini muntazam oshirib borish zarur.

O‘tkazilgan tahlil natijasida profilaktika inspektorlarining mahallalarda g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlash faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha quyidagi asosiy yo‘nalishlar belgilandi:

– xotin-qizlar o‘rtasida g‘ayriijtimoiy xulq-atvorga olib keluvchi xavf omillarini barvaqt aniqlash;

– har bir xotin-qizning individual xususiyatlari va ijtimoiy holatidan kelib chiqib, individual profilaktika rejasini ishlab chiqish;

– profilaktika inspektorlarining mahalla faollari va xotin-qizlar bilan ishlovchi mutaxassislar bilan hamkorligini kuchaytirish;

– oilaviy nizolar va ijtimoiy muammolarni erta bosqichda aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan choralarni ko‘rish;

– muammoli xotin-qizlarning bandligini ta’minlash va kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha amaliy yordamni kuchaytirish;

– xotin-qizlarning huquqiy savodxonligini oshirishga qaratilgan targ‘ibot-tushuntirish tadbirlarini tizimli tashkil etish;

– zarur hollarda psixologik va ijtimoiy yordam ko‘rsatish mexanizmlarini takomillashtirish;

– profilaktik tadbirlar natijasini muntazam monitoring qilish va ularning samaradorligini aniq mezonlar asosida baholash;

– profilaktika inspektorlarining kasbiy bilim va ko‘nikmalarini, ayniqsa, xotin-qizlar bilan individual muloqot olib borish va nizoli vaziyatlarni hal etish bo‘yicha kompetensiyalarini oshirish.

Mahallalarda g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlash samaradorligini oshirish uchun jazolovchi yoki faqat nazoratga asoslangan yondashuvdan ko‘ra, **profilaktik, individual, ijtimoiy va kompleks yondashuvlarni uyg‘unlashtirish** maqsadga muvofiq. Profilaktika inspektori tomonidan xotin-qizning shaxsiy

muammolarini aniqlash, uning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ijtimoiy muhitini sog‘lomlashtirish hamda tegishli tashkilotlar bilan hamkorlikda amaliy yordam ko‘rsatish huquqbuzarliklarning oldini olishning muhim sharti hisoblanadi. Shunday qilib, profilaktika inspektorlarining mahallalarda g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlash faoliyatini takomillashtirish nafaqat huquqbuzarliklarning oldini olish, balki xotin-qizlarning jamiyatga moslashuvi, oilaviy munosabatlarning barqarorligi va ijtimoiy farovonligini ta’minlashga ham xizmat qiladi. Mazkur yo‘nalishda individual yondashuv, erta profilaktika, idoralararo hamkorlik va muntazam monitoringni kuchaytirish eng muhim amaliy yo‘nalishlardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Mahallalarda g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlash profilaktika inspektorlarining huquqbuzarliklar profilaktikasiga oid faoliyatining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Mazkur faoliyatning samaradorligi xotin-qizlarning g‘ayriijtimoiy xulq-atvoriga sabab bo‘luvchi omillarni o‘z vaqtida aniqlash, individual profilaktik yondashuvni qo‘llash, ijtimoiy va huquqiy muammolarni kompleks hal etish hamda mahalladagi boshqa subyektlar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yishga bevosita bog‘liq. Tadqiqot davomida g‘ayriijtimoiy xulq-atvorning shakllanishiga oilaviy nizolar, ishsizlik, moddiy qiyinchiliklar, nosog‘lom ijtimoiy muhit, tazyiq va zo‘ravonlik, huquqiy savodxonlikning pastligi hamda ijtimoiy moslashuv bilan bog‘liq muammolar kabi omillar ta’sir ko‘rsatishi mumkinligi aniqlandi. Shu sababli profilaktika inspektorining faoliyati faqat huquqiy ta’sir choralarini qo‘llash bilan cheklanmasdan, mazkur omillarni bartaraf etishga qaratilgan kompleks profilaktik chora-tadbirlarni ham qamrab olishi lozim. Profilaktik faoliyatda individual yondashuvning ustuvorligi alohida ahamiyatga ega. Chunki har bir xotin-qizning hayotiy sharoiti, oilaviy munosabatlari, psixologik holati va ijtimoiy muammolari o‘ziga xosdir. Shuning uchun profilaktika inspektori tomonidan har bir shaxsning muammolarini alohida o‘rganish, unga mos profilaktik chora-tadbirlarni belgilash va amalga oshirilgan ishlarning natijasini muntazam kuzatib borish zarur.

Mahallada profilaktika inspektori, xotin-qizlar faoli, mahalla raisi, psixolog, ijtimoiy xodim, bandlik va boshqa tegishli tashkilotlar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish zarurligini ham ko‘rsatdi. Chunki g‘ayriijtimoiy xulq-atvorning sabablari ko‘pincha

ijtimoiy, iqtisodiy, oilaviy va psixologik omillar bilan bog‘liq bo‘lib, ularni faqat bitta tashkilot faoliyati doirasida to‘liq bartaraf etish imkoniyati cheklangan. Yuqoridagilardan kelib chiqib, profilaktika inspektorlarining mahallalarda g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlash faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Individual profilaktik yondashuvni kuchaytirish. Har bir g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizning individual xususiyatlari, oilaviy va ijtimoiy sharoitidan kelib chiqib, individual profilaktika chora-tadbirlari ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi maqsadga muvofiq.

2. Muammolarni barvaqt aniqlash tizimini takomillashtirish. Mahallalarda xotin-qizlarning ijtimoiy va oilaviy muammolarini huquqbuzarlik sodir etilishidan oldin aniqlashga qaratilgan profilaktik mexanizmlarni kuchaytirish zarur.

3. Idoralararo hamkorlikni kuchaytirish. Profilaktika inspektorlarining mahalla, xotin-qizlar faoli, psixolog, ijtimoiy xodim, bandlik va boshqa tegishli tashkilotlar bilan hamkorligini aniq vazifalar va muntazam axborot almashinuvi asosida tashkil etish lozim.

4. Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash choralarini kengaytirish. Muammoli xotin-qizlarning bandligini ta’minlash, kasb-hunarga o‘qitish, tadbirkorlikka jalb etish va zarur hollarda moddiy hamda ijtimoiy yordam olish imkoniyatlarini kengaytirish profilaktik samaradorlikni oshiradi.

5. Huquqiy savodxonlikni oshirish. Xotin-qizlarning o‘z huquq va majburiyatlarini bilishini ta’minlash maqsadida mahallalarda muntazam huquqiy targ‘ibot va tushuntirish tadbirlarini tashkil etish zarur.

6. Psixologik yordam mexanizmlarini rivojlantirish. Oilaviy nizolar, tazyiq va zo‘ravonlik yoki boshqa psixologik muammolarga duch kelayotgan xotin-qizlarni tegishli mutaxassislarga o‘z vaqtida yo‘naltirish va ularga psixologik ko‘mak ko‘rsatish tizimini kuchaytirish lozim.

7. Profilaktika inspektorlarining kasbiy kompetensiyasini oshirish. Xotin-qizlar bilan muloqot qilish, nizoli vaziyatlarni hal etish, psixologik yondashuv, gender masalalari va individual profilaktika metodlari bo‘yicha xodimlarning malakasini muntazam oshirib borish maqsadga muvofiq.

8. Profilaktik ishlarning natijadorligini baholash mezonlarini takomillashtirish. Amalga oshirilgan tadbirlar soni bilan bir qatorda xotin-qizning xulq-atvoridagi ijobiy o‘zgarishlar, ijtimoiy moslashuvi, bandligi, oilaviy muhitining barqarorlashuvi va takroriy huquqbuzarliklarning oldi olinganligi kabi ko‘rsatkichlarni ham hisobga olish lozim.

9. Profilaktik faoliyatni monitoring qilishni kuchaytirish. Individual profilaktika doirasida amalga oshirilgan chora-tadbirlarning natijalarini muntazam tahlil qilish, samarasiz usullarni qayta ko‘rib chiqish va amaliyotga samarali usullarni joriy etish zarur.

10. Profilaktik faoliyatda insonparvarlik va individual yondashuv tamoyillarini ta’minlash. Xotin-qizlar bilan ishlash jarayonida ularning sha’ni, qadr-qimmati, huquq va qonuniy manfaatlarini hurmat qilish, muammolarni hal etishda ishonchli va konstruktiv muloqotga ustuvor ahamiyat berish lozim.

Umuman olganda, profilaktika inspektorlarining mahallalarda g‘ayriijtimoiy xulq-atvorli xotin-qizlar bilan ishlash faoliyatini takomillashtirish kompleks yondashuvni talab qiladi. Huquqiy profilaktika, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, psixologik yordam, bandlikni ta’minlash va idoralararo hamkorlikning o‘zaro uyg‘unligi xotin-qizlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Eng muhimi, profilaktik faoliyatni huquqbuzarlik sodir etilgandan keyingi ta’sir choralariga emas, balki uning sabab va shart-sharoitlarini **erta aniqlash va bartaraf etishga** yo‘naltirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni, 2014-yil 14-may, O‘RQ-371-son.

3. O‘zbekiston Respublikasining “Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi Qonuni, 2016-yil 16-sentabr, O‘RQ-407-son.

4. O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni, 2019-yil 2-sentabr, O‘RQ-561-son.

5. O‘zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni, 2019-yil 2-sentabr, O‘RQ-562-son.

6. O‘zbekiston Respublikasining “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi Qonuni.

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish hamda huquqbuzarliklar profilaktikasini takomillashtirishga oid farmon va qarorlari.

8. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining xotin-qizlarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, oilalarni mustahkamlash va huquqbuzarliklar profilaktikasiga oid qarorlari.

9. Huquqbuzarliklar profilaktikasi: darslik. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi.

10. Ichki ishlar organlarida profilaktika inspektorlarining faoliyati: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi.

11. Jinoyatchilikning oldini olish va huquqbuzarliklar profilaktikasi masalalariga oid ilmiy maqolalar to‘plami. – Toshkent.

12. Xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash masalalariga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlar va maqolalar.

13. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi ilmiy nashrlari va huquqbuzarliklar profilaktikasiga oid ilmiy-uslubiy materiallar.